

מבט על, גיליון 525, 5 במארכ 2014

## אוקראינה – זירת התגוששות אמריקאית-רוסית

צבי מגן ועודד ערן

### מבט מירושלים על וושינגטון

הנשיא אובמה אותגר בכמה חזיתות בינלאומיות במהלך חמש וחצי שנות כהונתו. הפלישה הרוסית לחצי האי קרים מציבה אולי את הדילמה הקשה ביותר. על הפרק עומדת הפרה ברורה, לפי ההגדרות שלו עצמו ושל מזכיר המדינה קרי, של הסכמים בינלאומיים ושל הסטטוס-קוו באירופה ועוד יותר מכך – של האמינות של ארצות הברית ושל ברית ההגנה הצפון אטלנטית—נאט"ו. אובמה יכול אמנם להתנחם בתקדימים היסטוריים ולהשתמש בהם כדי לענות למבקרי על ההחלטה לא להשתמש בכוח צבאי.

בנובמבר 1956 כאשר כוחות סובייטיים פלשו להונגריה, כדי לדכא את ההפיכה האנטי-קומוניסטית, לא נדונה ברצינות אופציה צבאית, לא של ארצות הברית ועוד פחות מכך – של נאט"ו. יהיו ההסברים לכך אשר יהיו (בעיקר העובדה שחמישה ימים קודם לכן פלשו בנות בריתה של ארצות הברית, צרפת ובריטניה, למצרים וגם ההערכה בקרב שרותי המודיעין של ארצות הברית, שאין בכוחות המקומיים ההונגריים בסיס חזק דיו כדי להצדיק התערבות חיצונית), ברית המועצות הפיקה לקחים מאירועי 1956. ב-1968, כאשר הפיכה דומה התרחשה בפראג, שוב השתמשה ברית המועצות בכוח צבאי כדי לדכא אותה. גם במקרה זה בחר הנשיא ג'ונסון להימנע מתגובה צבאית ורק ביטל את פגישת הפסגה המתוכננת עם המנהיג הסובייטי לאוניד ברז'נייב. האירוע בציכוסלובקיה ב-1968 היה גם האירוע המכונן של דוקטרינת ברז'נייב, העומדת אולי בבסיסה של ההתערבות הרוסית באוקראינה, לפיה שום מדינה בברית וורשה אינה יכולה לנטוש אותה ויש לשמר את הממשל הסוציאליסטי במדינות בהן הוא קיים. בתרגום מעשי – ברית המועצות לא תאפשר פגיעה במרחב הנתון לשליטתה.

אבל העובדה שגם בעבר נמנעה ארצות הברית מלהשתמש בכוח במצבים דומים ושכסופו של דבר המשטר הסובייטי קרס מעצמו לא תסייע לשימור האמינות האמריקאית – אמינות שנפגעה עוד קדם לכן ולא במעט בשל הכרסום שעשה בה מנהיג רוסיה פוטיין. מזכיר המדינה קרי ציין, כי "הדבר האחרון שמישהו רוצה בו הוא האופציה הצבאית. הוא הציב את האלטרנטיבה הבאה: ביטול מפגש המדינות המתועשות ה-G-8, האמור להתקיים ב-סוצ'י, ואולי אפילו סילוקה של רוסיה מפורום זה; בידודה של רוסיה בזירה הבינלאומית ובמיוחד בתחום הכלכלי; ביטול מתן ויזות; הקפאת נכסים; סנקציות בתחום הסחר וההשקעות. כל אלו יופעלו, לפי קרי, אלא אם כן תסיג רוסיה את כוחותיה משטח אוקראינה.

הפעלתן של סנקציות אלו, ולו על ידי ארצות הברית בלבד, היא עניין מורכב. ביטול מתן אשרות כניסה נראה לכאורה אקט אדמיניסטרטיבי אבל יישומו באשר לאלפי רוסים השוהים בארצות הברית לצרכי עבודה ולימודים, הוא עניין מסובך. הסחר ההדדי בין רוסיה לבין ארצות הברית מגיע לכ-50 מיליארד דולר אף כי שני שליש ממנו הוא יצוא רוסי שבו ניתן לפגוע בפחות נזק לכלכלה האמריקאית מאשר לזו הרוסית.

ההשקעות האמריקאיות הישירות ברוסיה נאמדות בכ-15 מיליארד דולר וקשה להבין כיצד יבקש הממשל להפסיקן. הקפאת נכסים היא אקט נשיאותי הנעשה בצו. צעד אמריקאי כזה ננקט כנגד רוסיה בעבר כאשר נכסים רוסיים בארצות הברית, הקשורים לפעילות ההעשרה הגרעינית, הוקפאו בצו כזה (13159).

השפעתם של צעדים כאלו היא עניין מתמשך ולא תמיד היא ברורה. רוסיה גם עלולה לגלות מוכנות לספוג את המחיר שכרוך בעמידה נחושה על מה שנתפס בעיניה כאינטרס לאומי חיוני. הגבלת הפעולה הרוסית לחצי האי קרים גם היא תקשה על תגובה אמריקאית תקיפה ונמשכת לאור הרקע ההיסטורי של אזור זה שבו מצוי, על פי הסכם, בסיס ימי רוסי. אלו הן נסיבות מקלות עבור הנשיא אובמה אבל גם נכונות רוסית להגביל את ההשתלטות ולא להרחיבה גם למזרחה של אוקראינה, לא תעלים לחלוטין את התדמית של ארצות הברית כמעצמה הבורחת מעצמה. לכך עלולות להיות השלכות על השיחות עם איראן, שבהן שותפות הן רוסיה והן ארצות הברית. לסלידה משימוש אמריקאי בכוח עלולות להיות השלכות על מאזן הכוחות במפרץ וכן על הראיה הסינית של הסכסוכים השונים במרחב האסטרטגי שלה. מכל אלו לא יכול נשיא אמריקאי להתעלם לחלוטין. במהלך השנתיים האחרונות נתפס פוטיין

בעיניים מזרח תיכוניות כמי שהצליח לכפות את עמדותיה של רוסיה בשני נושאים מרכזיים – איראן וסוריה. גם אם הדיאלוג הפורח בשבועות האחרונים בין קאהיר ומוסקבה הוא תרגיל בדיפלומטיה של התרסה ותו לא, הוא מייצג תחושה התופסת לה אחיזה באזור, שארצות הברית היא מעצמה בנסיגה ומותר ואפשר לחפש תחליפים.

#### מבט מירושלים על מוסקבה

הפלישה הרוסית לאוקראינה היא חלק מהתמודדות נמשכת בין רוסיה הפוסט-סובייטית לבין אירופה וארצות הברית על השליטה במרחב שהיה עד לתחילת שנות ה-90 בשליטה מוחלטת של ברית המועצות. בעידן פוטין, מנסה רוסיה לחזור ולתפוס עמדות במרחב הזה. היא כבר ניסתה זאת בגיאורגיה ומזה שנים היא מנהלת מאבק באוקראינה. בשל גודלה הגיאוגרפי והמבנה הדמוגרפי המורכב והכולל אלמנט רוסי משמעותי, מהווה אוקראינה זירת תחרות מרכזית. בעוד המערב מנסה לקרב את אוקראינה באמצעות הידוק הקשרים שלה עם נאט"ו והאיחוד האירופי, מנסה פוטין לשלוט בה באמצעות השגת השליטה על הממשל המרכזי בקייב ובימים האחרונים – בכוח הזרוע. מעבר לפעולה שכבר ננקטה בקרים, בפני פוטין עומדת האופציה – אף שסבירותה בשלב זה נמוכה – לפלג את אוקראינה ולקרוע ממנה את החלקים המזרחיים והפרו-רוסיים. זאת אופציה שמחיריה בודאי גבוהים, אבל עצם הנפנוף בה יכול לשרת את רוסיה אם וכאשר ייפתח המסלול הדיפלומטי לטיפול בסוגיה הרחבה ששמה אוקראינה. בתהליך פוליטי כזה תבקש רוסיה לעצור את תהליך ההתקרבות של אוקראינה למערב. את הנכונות המערבית לדון בסוגיות אלו פוטין כבר השיג, ולכן יתכן שהוא יסתפק בצעדים הכוחניים שנקטו עד כה וינסה לצמצם את הנזקים הכלכליים שנגרמו כבר עקב הפעולה הצבאית בקרים. עדיין תישאר הדילמה: בפני פוטין – כיצד לסיים את הפרק הנוכחי במאבק על אוקראינה; בפני המערב – באיזה מחיר "אוקראיני" נכון להם לצאת מהסכסוך הנוכחי מבלי להיראות חלשים ונכנעים לתכתיב רוסי כוחני.

לשאלות אלו ואחרות, השלכות על המציאות במזרח התיכון. רוסיה, ארצות הברית, ואירופה שותפות לשני תהליכים מרכזיים באזור. האחד – ניסיון למנוע את התגרענות איראן באמצעות משא ומתן מדיני; השני – ניסיון למצוא פתרון מדיני לסכסוך הישראלי-פלסטיני. לרוסיה יכולת גרימת נזק לא מועט בשני התהליכים האלו ומכאן גם הצורך להביא שיקול זה בחשבון בעת עיון באופציות השונות של המערב בסוגית אוקראינה. רוסיה יכולה גם לנסות ולגרום לשינוי במצב בסוריה באופן שיחריף את הדילמה שניצבת בפני הממשל האמריקאי בבואו לשקול שימוש בכוח צבאי בסוריה. רוסיה יכולה לחזור ולהשתמש ב"דיפלומטיה הנשק" מול גורמים ומדינות במזרח התיכון תוך מוכנות לספק סוגי נשק שעד כה היא נמנעה מלספקם. עוד לפני שפרץ משבר קרים, ניהלו מדינות שונות באזור, כולל כאלו שנחשבו כ"שייכות" למערב, מגעים עם רוסיה על מכירות נשק.

המשבר בקרים חידד עוד יותר את שאלת אמינותם של הסכמים וערבויות בינלאומיים, שאלה שעולה הן בהקשר האיראני והן בהקשר הפלסטיני. הסכם בודפשט מדצמבר 1994 שבו ערבו הן רוסיה והן ארצות הברית לשלמותה של אוקראינה הוא דוגמה טובה לכרסום המשמעותי בטיבן של הבטחות וערבויות ויכולת המדינות המעניקות אותן לעמוד מאחוריהן.